

УКРАЇНА І СВІТ

УДК 341.61

DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v2.2025.15>

О. Волощук,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри загальнотеоретичної юриспруденції та прав людини
Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»

М. Гетманцев,

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
заступник завідувача відділу приватного права та процесу
Науково-дослідного інституту приватного права
і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України

ПРИНЦИПИ АРБІТРАЖНОГО ПРОЦЕСУ В МІЖНАРОДНОМУ КОМЕРЦІЙНОМУ АРБІТРАЖІ

Постановка проблеми. Глобалізація економічних відносин та зростання обсягів міжнародної торгівлі створюють об'єктивну потребу в ефективних механізмах захисту прав та інтересів учасників комерційних угод. У цьому контексті міжнародний комерційний арбітраж виступає одним із найефективніших способів вирішення спорів завдяки своїй гнучкості, нейтральності та здатності враховувати особливості правових систем різних країн. Однак принципи, на яких ґрунтується арбітражний процес, викликають багато дискусій через різноманітність правових підходів у міжнародних контрактах, відмінності у національних правових системах та складність гармонізації цих підходів. Це зумовлює необхідність глибшого аналізу та дослідження даної тематики, адже від ефективності застосування цих принципів залежить успішність міжнародного арбітражу як правового інструменту.

Актуальність дослідження визначається необхідністю детального вивчення принципів арбітражного

процесу, таких як автономія волі сторін, незалежність та неупередженість арбітрів, рівність сторін, конфіденційність та ефективність процедур. Сучасні виклики, зокрема цифровізація процесів, розширення міжнародної торгівлі та екологічні, соціальні та управлінські фактори, вимагають перегляду традиційних принципів арбітражу та їх адаптації до нових умов.

Ступінь наукової розробки проблеми. Питання арбітражного порядку вирішення міжнародних комерційних спорів вже давно стали предметом пильної уваги науковців. Серед зарубіжних дослідників варто виділити таких авторитетних учених, як Г. Борн, Г. Бланке, К. Гіллес, Я. Грейсон, Л. Містелі та Ф. Пудендорф, які у своїх працях аналізують не тільки загальні засади організації та функціонування арбітражних центрів, а й звертають увагу на особливості і специфіку арбітражного процесу, в рамках яких вирішуються міжнародні комерційні спори. У межах української наукової школи важли-

Виклад основного матеріалу. Міжнародний комерційний арбітраж є унікальним механізмом вирішення спорів, який інтегрує елементи різних правових систем і практик, створюючи ефективну альтернативу державному судочинству. Його ключова особливість полягає в меншій формалізованості процедур, що дозволяє сторонам адаптувати процес до специфіки їхніх потреб та забезпечує більшу гнучкість порівняно із суворо регламентованим державним судовим процесом [2, с. 124]. Ця гнучкість і ефективність базуються на фундаментальних **принципах**, які формують основу арбітражного процесу, завдяки яким арбітраж надає можливість досягати справедливих і швидких рішень у складних міжнародних спорах. Однак, попри високий потенціал арбітражу, у сучасній юридичній науці та практиці постають питання, які перешкоджають повноцінній реалізації зазначених принципів. Зокрема, виклики стосуються забезпечення рівності сторін, дотримання конфіденційності та уникнення конфліктів інтересів серед арбітрів. Це вимагає подальших досліджень принципів арбітражного процесу з метою вдосконалення механізмів арбітражу.

2. Функціональний підхід. Вчені, такі як Г. Борн, роблять акцент на функціональності і розглядають ці принципи як гнучкі рамки, що забезпечують адаптацію арбітражного процесу до специфіки міжнародних відносин. Цей підхід підкреслює прагматичну роль принципів у забезпеченні ефективного вирішення спорів [7, с. 45].

3. Змішаний підхід. Принципи арбітражного процесу одночасно визнаються і нормативними, і функціональними. Тобто принципи в даному разі є юридично закріпленими нормами, які водночас дозволяють гнучко реагувати на специфіку міжнародних спорів.

Загалом науковці різних правових шкіл, які вивчають природу принципів арбітражного процесу, солідарні в тому, що ці принципи відіграють ключову роль у формуванні ефективного, справедливого та передбачуваного механізму вирішення спорів.

Аналізуючи теоретичні підходи щодо природи принципів арбітражного процесу, а також законодавство та практику у сфері арбітражного порядку вирішення комерційних спорів можна дійти до висновку, що принципи арбітражного процесу володіють цілою низкою загальних та специфічних рис.

Серед **загальних рис** можна виокремити: (1) **універсальність** (що означає, що більшість принципів арбітражного процесу є загальновизнаними у міжнародній практиці, що забезпечує їх застосування в різних юрисдикціях, наприклад, принцип незалежності арбітрів чи принцип рівності сторін є спільними для всіх арбітражних інституцій); (2) **гнучкість** (що означає, що принципи арбітражного процесу дозволяють сторонам адаптувати процедуру до специфіки спору, наприклад, сторони можуть домовитися про використання певного арбітражного регламенту або вибрати місце провадження); (3) **нормативність** (багато принципів закріплені в міжнародних актах, таких як Нью-Йоркська конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень 1958 року [3] або Арбітражний регламент ЮНСІТРАЛ [9], а також у національних законодавствах); (4) **комплексність** (принципи регулюють як матеріальні, так і процедурні аспекти арбітражного процесу).

Серед **специфічних рис** принципів арбітражного процесу можна вказати на: (1) **автономний характер** (ця риса означає є унікальною для арбітражу, оскільки дозволяє сторонам самостійно визначати правила та процедуру розгляду спору); (2) **міжнародний характер** (принципи арбітражного процесу враховують різноманітність правових систем і культурних традицій, що є особливо важливим у міжнародних спорах); (3) **конфіденційність** (у той час як судовий процес є переважно відкритим, арбітраж забезпечує закритість розгляду, що важливо для збереження комерційної таємниці); (4) **спрошеність виконання рішень** (завдяки міжнародним угодам, таким як Нью-Йоркська конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень 1958 р., арбітражні рішення зазвичай легше виконати в інших країнах, ніж рішення національних судів). Щодо останньої риси, то тут потрібно зробити певне застереження. Безумовно, що національні судові системи відіграють важливу роль у функціонуванні міжнародного комерційного арбітражу, оскільки суди забезпечують виконання арбітражних рішень та здійснюють контроль за дотриманням базових процесуальних принципів, однак у сучасній практиці часто можуть виникати суперечності між принципом автономії арбітражу та державним судовим контролем за законністю арбітражного рішення. У деяких випадках суди анулюють арбітражні рішення на підставі порушення принципів публічного порядку, що породжує дискусії щодо меж судового втручання у сферу міжнародного арбітражу.

Отже, з урахуванням наведеного, **принципи арбітражного процесу** можна визначити як *фундаментальні, нормативно закріплені або сформовані практикою засади, які регулюють організацію та процедуру арбітражного розгляду з метою забезпечення справедливості*.

III. Принцип рівності сторін забезпечує кожній стороні рівні можливості для представлення своєї позиції. У порівнянні з господарським процесом у рамках державного судочинства, де суддя виконує активну роль у збиранні доказів, в арбітражі сторони здебільшого самі несуть відповідальність за подання доказів. Це може спричиняти проблеми у випадках, коли одна зі сторін має суттєво більші фінансові чи організаційні ресурси. Крім того, існують випадки *зловживання процесуальними*

Додатково слід зазначити, що принципи арбітражного процесу виконують не лише регуляторну, але й орієнтаційну функцію. Вони сприяють уніфікації арбітражних процедур у міжнародному контексті, забезпечуючи прогнозованість та узгодженість рішень. У цьому аспекті важливим є **принцип добросовісності та співпраці сторін**, який відіграє значну роль у забезпеченні справедливого та ефективного арбітражного розгляду. Крім того, сучасний розвиток цифрових технологій впливає на динаміку арбітражних процесів. Зокрема, дедалі більшого поширення

набуває електронний арбітраж, що вимагає адаптації традиційних принципів до нових реалій, таких як онлайн-розгляд справ, дистанційне надання доказів та використання штучного інтелекту в процесі прийняття рішень. Ці аспекти створюють нові виклики щодо забезпечення рівності сторін та конфіденційності арбітражного провадження, що, в свою чергу, потребує додаткової правової регламентації. Також варто відзначити тенденцію до гармонізації арбітражного законодавства на міжнародному рівні. Важливу роль у цьому процесі відіграють такі документи, як Типовий закон ЮНСІТРАЛ про міжнародний комерційний арбітраж та Гаазькі принципи вибору права в міжнародних комерційних контрактах. Вони сприяють формуванню спільного правового простору для вирішення міжнародних спорів, забезпечуючи узгодженість принципів арбітражного процесу у різних юрисдикціях.

І, насамкінець, хочемо зауважити, що незважаючи на доволі достатню увагу науковців до проблем організації та функціонування арбітражу, усе ж багато питань залишаються поза їх увагою і потребують більш ґрунтовних наукових розробок. В контексті окресленої проблематики до таких слід віднести:

1. *Різноманітність підходів до реалізації принципів у різних юрисдикціях.* Наприклад, у деяких країнах конфіденційність є обов'язковою, тоді як в інших вона розглядається як договірна умова.

2. *Відсутність уніфікації.* Незважаючи на існування міжнародних стандартів, національні особливості регулювання арбітражу впливають на однакове розуміння принципів.

3. *Конфлікти між автономією сторін і вимогами публічного порядку.* Наприклад, суди можуть відмовити у виконанні арбітражного рішення, якщо воно суперечить публічному порядку країни виконання.

Як видається, подальший розвиток юридичної науки має бути спрямований на вдосконалення механізмів уніфікації принципів арбітражного процесу, забезпечення прозорості їх застосування та підвищення їхньої ефективності у вирішенні міжнародних комерційних спорів. В рамках цих процесів науковцям варто зосередити увагу на більш ґрунтовному дослідженні питання забезпечення однакових стандартів незалежності та неупередженості арбітрів у різних юрисдикціях; удосконалення механізмів тлумачення та виконання арбітражних угод; пошук балансу між конфіденційністю процесу та потребами у прозорості; мінімізація нерівності сторін у контексті доступу до доказів та фінансових ресурсів; спрощення процедур виконання арбітражних рішень на міжнародному рівні. Розробка рекомендацій з цих питань та удосконалення міжнародних стандартів арбітражу дозволять підвищити ефективність і передбачуваність цього механізму вирішення спорів.

Висновки. Отже, можна з впевненістю стверджувати, що принципи арбітражного процесу як базові головні ідеї відіграють визначальну роль у забезпеченні справедливості, ефективності та передбачуваності арбітражного провадження. Водночас їх практична реалізація потребує врахування специфіки кожного спору, що може викликати складнощі, особливо у контексті різних правових систем. Подальші наукові дослідження мають бути спрямовані на пошук балансу між інтересами сторін та вимогами до прозорості й ефективності арбітражного процесу.

Стаття присвячена аналізу ключових принципів арбітражного процесу у міжнародному комерційному арбітражі, їх правової природи, функціонального значення та проблемних аспектів реалізації. Глобалізація економічних відносин та зростання міжнародної тор-

гівлі підкреслюють необхідність ефективних механізмів вирішення спорів, серед яких арбітраж займає важливе місце. Однак, різні підходи до розуміння та застосування принципів арбітражного процесу зумовлюють потребу у їхньому детальному науковому дослідженні. Метою статті є аналіз ключових принципів арбітражного процесу у міжнародному комерційному арбітражі, їх правової природи та практичного значення, а також виявлення проблемних аспектів їх реалізації на прикладах сучасної практики.

У статті розглядаються основні наукові підходи до тлумачення принципів арбітражного процесу: нормативний, функціональний та змішаний. Проаналізовано такі фундаментальні засади арбітражу, як автономія волі сторін, незалежність та неупередженість арбітрів, рівність сторін, конфіденційність та ефективність процедур. Досліджено сучасні виклики арбітражного процесу, зокрема вплив цифровізації, розширення міжнародної торгівлі та необхідність гармонізації арбітражних стандартів. Автори наголошують на важливості подальших досліджень у сфері забезпечення прозорості та ефективності арбітражних процедур, удосконалення механізмів виконання арбітражних рішень та адаптації традиційних принципів арбітражу до сучасних правових реалій.

Наголошується, що принципи арбітражного процесу визначають основні засади, на яких ґрунтується арбітраж як форма альтернативного вирішення спорів, а також забезпечують баланс між інтересами сторін, дотриманням прав людини та міжнародними стандартами.

Зроблено висновок про те, що принципи арбітражного процесу як базові головні ідеї відіграють

визначальну роль у забезпеченні справедливості, ефективності та передбачуваності арбітражного провадження, водночас їх практична реалізація потребує врахування специфіки кожного спору.

Ключові слова: міжнародний комерційний арбітраж, принципи арбітражного процесу, автономія волі сторін, незалежність та неупередженість арбітрів, конфіденційність, ефективність арбітражу, принцип рівності сторін.

Voloschuk O., Getmantsev M. Principles of the arbitration process in international commercial arbitration

The article is devoted to the analysis of the key principles of the arbitration process in international commercial arbitration, their legal nature, functional significance and problematic aspects of implementation. The globalization of economic relations and the growth of international trade emphasize the need for effective mechanisms for resolving disputes, among which arbitration occupies an important place. However, different approaches to understanding and applying the principles of the arbitration process determine the need for their detailed scientific study. The purpose of the article is to analyze the key principles of the arbitration process in international commercial arbitration, their legal nature and practical significance, as well as to identify problematic aspects of their implementation using examples of modern practice. The article considers the main scientific approaches to interpreting the principles of the arbitration process: normative, functional and mixed. The following fundamental principles of arbitration are analyzed: the autonomy of the will of the parties, the independence and impartiality of arbitrators, the equality of the parties, confidentiality and

efficiency of procedures. The paper examines contemporary challenges to the arbitration process, including the impact of digitalization, the expansion of international trade, and the need to harmonize arbitration standards. The authors emphasize the importance of further research in ensuring the transparency and efficiency of arbitration procedures, improving the mechanisms for enforcing arbitration awards, and adapting traditional arbitration principles to modern legal realities. It is emphasized that the principles of the arbitration process define the basic principles on which arbitration is based as a form of alternative dispute resolution, and also ensure a balance between the interests of the parties, respect for human rights, and international standards. It is concluded that the principles of the arbitration process, as basic main ideas, play a decisive role in ensuring the fairness, efficiency, and predictability of arbitration proceedings, while their practical implementation requires taking into account the specifics of each dispute.

Key words: international commercial arbitration, principles of the arbitration process, autonomy of the parties' will, independence and impartiality of arbitrators, confidentiality, efficiency of arbitration, principle of equality of parties.

Література:

1. Квасніцька О.О. Міжнародний комерційний арбітраж як альтернативний спосіб вирішення спорів у сфері

будівництва. Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. № 3. 2012. С. 68–72.

2. Козирєва В.П., Гаврилішин А.П. Принципи змагальності та процесуальної рівності в міжнародному комерційному арбітражі. Юридичний вісник. 2015. № 4 (37). С. 120–124.

3. Конвенція ООН про визнання та приведення до виконання іноземних арбітражних рішень. Підписана у Нью-Йорку 10 червня 1958 р. URL: <https://surl.gd/hptulf> (дата звернення: 14.04.2025)

4. Кройтор В.А. Принцип змагальності в міжнародному комерційному арбітражі. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2024. Серія ПРАВО. Випуск 83: частина 1. С. 226–232.

5. Кройтор В.А. Принципи цивільного судочинства та їх система: проблеми сучасної теорії та практики: монографія. Харків: Право, 2020. 672 с.

6. Тилюк Б.В. Міжнародний комерційний арбітраж як один із органів, які вирішують зовнішньоекономічні спори. Господарське право та процес в умовах трансформації суспільних відносин: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 27 вересня 2018 року). Кривий Ріг: ДЮІ МВС України, 2018. С. 233–237.

7. Born G. *International Commercial Arbitration*. Kluwer Law International, 2021. 450 p.

8. Mistelis L. *Confidentiality and Third Party Participation in Arbitration*. *Arbitration International*. Vol. 25. No. 1. 2009. P. 5–23.

9. UNCITRAL Arbitration Rules (2021). *UNCITRAL Expedited Arbitration Rules UNCITRAL Rules on Transparency in Treaty-based Investor-State Arbitration*. URL: <https://surl.li/zixopr> (дата звернення: 14.04.2025).